

A TISZA

BOŠKO IVKOV

No, szóval, egyszer a Kanizsai Írótábor idején, olyan jó tíz évvel ezelőtt, én meg egy idősebb kollégám, máskülönben költő és műtész, fájront után kiléptünk az Aranyhal vendéglőből, és – a töltésen, a holdfényben csillogó Tisza partján – nekivágtunk Törökkanizsának, az ottani Vadászatthonba, hol szállásunk vagyon . . . Azazhogy éppen nem is vágtunk neki komolyan, hanem csak úgy ballagtunk sűrűn meg-megállva, közben folytattuk az Aranyhalban, még a vacsoránál megkezdett beszélgetést. Vagy hát nem is beszélgetés volt az igazán, hanem a kolléga vallomása, melynek – egy-egy közbevetett kérdéstől eltekintve – odaadó hallgatója voltam. „Élettörténete” pedig – mondhatnám: különös, vagy éppenséggel meglehetősen különös volt, mert annak érc öntő-formájába, egy adott korszakban, nem egyedül a beszédtársam élete volt belelöttyintve, hanem ezreké meg ezreké, és – mért ne mondjam ki mindjárt – hajmeresztő egy történet. Borzalmas, elsősorban – természetesen – neki, aki átélte; de távoli morájlása bennünk is, ma is, félelmet kelt, mindannyiunkban, akiket az a szerencse ért, hogy nem kellett elszenvednünk hasonló. Önök is, sokféle változatban, meglehetősen jól ismerik az ilyen és hasonló eseteket, amiképpen nekem is ismerős volt akkor, még mielőtt elmesélte volna a kolléga. S azon a kanizsai éjszakán én nem annyira a hajmeresztő történetbe dermedtem bele, inkább amiatt a villámcapásként belém hasító felismerés miatt restelltem el magam, hogy mialatt a vallomását hallgatom, igazában nem csupán arra figyelek, miként alakult az ő *sorsa*, hanem, hogy annak tükrében *vizsgálom*, mennyire igaz a többi, hasonlóan rossz emlékéü élettörténet, amilyenekkel hírlapi tárcákban, irodalmi alkotásokban találkozunk. Ezeket valójában nem ismertem, hanem – mivel olvastam valahol – csak azt hittem, hogy ismerem őket. Emiatt az önfelismerés miatt mélységesen elszégyelltem magam, nem a

kollégám előtt, aki a feltárulkozás hevében nem láthatta a szegyenkezést lesütött tekintetemben, hanem önmagam előtt, önnön szememben szegyenkeztem.

A kollégám történetét pedig, mint mondtam, eleve ismerik: tüzes szkojista, a legmegbízhatóbbak és legígéretesebbek közül való, ennélfogva repülőtishti kiképzést kap, majd a Szovjetunióba küldik a legmagasabb fokú iskolákba . . . S akkor, a kiképzés kellős közepén, égszakadás-földindulás – kirobban '48! . . . Kettétörik, ni csak, pont az a tartógerenda, melyről – az ideológiai katekizálás során – éveken át papolták neki, hogy ez a szelemenfa; nélküle, tehát, se hajlék, se élet . . . Majd jöttek a szovjet szervezési kísérletek, persze, sikertelenek, amit „kitoloncolás” követ, vagyis hazaküldik, oda, ahol árgus szemekkel figyelik minden lépését, hiszen gyanús: hátha ő is olyan ügynök, akit a szovjetek beépítettek a be nem szervezett hazatoloncoltak közé . . .

Isten veled, repülés, Isten veletek, röpcsik, a nagy akarások és ábrándok, a rátermettség és az önfeláldozó tanulás gépmadarai! . . . Isten veletek a becsvágy füstbe, porba, sárba – a szenvedések és a szegyen sarába – hanyatlott repülőgépei! . . .

Lám, lerogyott a közös hajlék szelemenfája. Az elképedt és agyonrémült háznépe, támfákkal meg a vállával is, egy darabig tartotta még a tetőgerendát abban reménykedve, hogy klamnival, pántvasakkal majdcsak összeeskábálják valamiképp, de amikor belátták, hogy az alátámasztás, a toldozás-foltozás mit sem használ, az eltörött szelemenfát kiverték, s újat tettek a helyére. Az új gerenda nyomán megújult a közös hajlék, az egész ház életre serkent. Mivel pedig a ház imígyen feltámadt romjaiból, a háznép arca is felragyogott. Csak úgy dalol szemükben a fény! . . .

Egyedül a gyanúsítottak elszürkült arcán nem világol ez a fényzuhatag. Ehelyett az ő orcájukon, a homlokukon, a szemükben a szavatoltan el nem tévelyedett és kétségtelenül igaz hitű társaik – a győztesek – ábrázata ünnepi és ünnepélyes ragyogásának erkölcsileg és politikailag alkalmatlan visszfénye reszket, vibrál haloványan, félénken, igazában ellenőrizetlenül. S most azok, akikre ráterelődött a gyanú árnyéka, akarva-akaratlan, a félelemtől reszkető kézzel, izzadt tenyérrel, hamarjában letörlik arcukról a fényt, de nem azért, mert nem esik jól, vagy attól tartva, hogy megszentégtelenítik, hanem páni félelmükben, nehogy a gyanún felüliek közül néhányan, netán a gyanún felül állók valamennyien, azt gondolják, hogy e gyanús elemek álnokul alakoskodva öltik fel a közös hajlékbeli örömnünnep fénymaszkját, hogy azután a saját szülőházukban vetemedjenek akollelles ellenecselekményekre.

S itt érem magam tetten a csalás, illetve öncsalás büntetében, melynek elkövetője az olyanfajta elbeszélő, aki – miközben elvakult szenvedéllyel szövögeti-bogozgatja a mese szálait –, ha akarja, ha nem, végül is nem térhet

ki az olvasó jogos kérdése elől, ha mégoly bosszantó is: „No és hol marad, amit ígértél, mármint, hogy nekünk is elmeséled a kolléga történetét?”

Igen, belátom, nem a kolléga vallomását adtam tovább, hanem csak az arról szerzett zavaros és megbízhatatlan benyomásom tömör záradékát közöltem. S nem azért nem meséltem el önöknek a sztorit, mert nem akartam vagy nem mertem, hanem azért, mert nem tudtam – nem elmondani, hanem – megjegyezni. Én, aki e helyt fölöttébb sajnálkozom a magam és mások feledékenységéért miatt, de aki, ugyanakkor, annyira fel tudom magasztalni a saját korábbi életem meg az önök múltbeli élete fényes pillanatainak árnyfoltjait, – most töredelmesen bevallom, hogy egyáltalán nem emlékszem a kollégám réges-régi történetére. Illetve, egyetlen részletére mégis: arra, hogy ott Oroszországban, miközben a katonás tisztelgést tanulták, a kadétkok napjában akár százszor is szalutáltak egy – villanykaróznak, mivelhogy az „volt” a tiszt.

Nos, hát ezért nem tudtam önöknek elmesélni, miről vallott a kolléga – egyszerűen kihagyott az emlékezetem. Azt a villanykarót azonban nemcsak hogy megjegyeztem, hanem – amint elmélázom, de néha olyankor is, amikor nem vet fel a jókedv – manapság is tisztán, valóságos mivoltában látom a képzelet villanófényében.

A maga szürkeségében ez az önnön örökéltűségétől hamvába holt, a sorukat gyámoltalanul nyögő, igába hajtott szalutálók könnyétől nyirkos villanypózna, fenyegetően felemelt ujjként gyakran felfénylett zajló életem országútján. Mert a mai nap is beleremegek abba a valamikori társadalmi valóságshowba: jön egy fordulat, s fejtetőre állítja az embert, hogy – mint valami közönséges edényből – kirázza belőle mindazt, amit ugyanez a társadalom, egy hasonlóan mozgalmas korszakban, belétömött. Később rendeződik a helyzet, ezek az összevissza forogott emberek azonban gyógyíthatatlanul belesántultak volt bűneikbe. E kibicsaklott sorsok, amelyek már sohasem találnak magukra, ezek a meghasonlott, ha nem tudathasadásos emberek úgy élnek, hogy szüntelenül elhárítgatják maguktól énjük egy darabját, ekként esik meg, hogy haláluk óráján úgy érzik, egy nagyon-nagyon ismerős, de valamiképpen mégis idegen és meglehetősen ellenszenves alak száll velük sírba . . .

Búcsút vettem a kollégától, s alighanem ilyen és hasonló gondolatokkal a fejemben mentem fel a törökkanizsai Vadászotthon lépcsőjén a szobám felé, ahová többedmagammal elszállásoltak. Amikor azonban az alvókra való tekintettel lassan, figyelmesen benyitottam a nyirkogó ajtón, belülről valaki neki-rontott, és páni rémületben ordítózva, hogy „Ne! . . . Neeem! . . . Neeeeeem!”, a csapdába esett vadállat megsokszorozott erejével visszatartotta. Úgy üvöltözött, hogy a hideg futkározott a hátamon. A szobában ekkor mozgólódás támadt, valaki villanyt gyújtott . . . Fojtott hangok hallatszottak, valószínűleg azoké, akik igyekeztek megnyugtatni az üvöltözőt, végül aztán sarkig tárult az

ajtó, s a kollégák betessékeltek. Mindjárt az ajtóból felfigyeltem egyre, minden bizonnal ez lehetett a pánikos, ketten-hárman ültek az ágya szélén, ők vigasztalták, nyugtatták, totojgatták.

Meghökkenően láttam, hogy a megszorult kolléga nem más, mint D. Đura, a jó nevű író, s még jobb ember, de aki rossz természetű korhely hírében állt. Ugyanaz a Đura volt tehát, aki egy-két évvel ezelőtt a törökkanizsai éjszaka előtt, egy este, a belgrádi Íróklubban, mint mindig, akkor is „elázva”, ökölrel támadt rám abbéli elkeseredésében, hogy az előző kiadói idényben nem jelent meg a könyve abban a sorozatban, melyet az újvidéki Munkásegyetemen szerkesztettem. Kínos, alvilági jelenet volt, érthető hát, hogy a szóban forgó törökkanizsai éjszaka e pillanatában emlékezetembe villant. Egyszermind mindjárt világossá vált az is, hogy a korábbi belgrádi duhajkodás meg a mostani, törökkanizsai kilengés nem függ össze, mert ezúttal nem én voltam a dühöngő célpontja. Elalvás előtt, félálomban már, a kollégák suttogóra fogott félmondataiból nagyjából kihámoztam, mi történt, másnap a reggelinél pedig megtudtam a részleteket is.

Menjünk hát sorjában. Előző este Đura a többiekkel együtt üldögélt itt, a Vadászotthonban, s akkori szokása szerint szorgalmasan iszogatót – no de az ő életében is eljöttek azok az évek, amikor az ember már nem cimborál a szesszel –, és ahogy így vedelt, egyre hangosabban elégedetlenkedett. Szabadjára engedve sötét indulatait, miként az ehhez hasonló ivászatokban a hasonszőrű emberek teszik, mindent elkövetett, hogy mielőbb és lehetőleg minél nagyobb bajba keveredjen. Ez, meg kell hagyni, sokáig nem sikerült neki. Egy pillanatban azonban – váratlanul! – rámosolygott a szerencse. Ugyanis „nagy” ötlete támadt. Fölkelt, és elordította magát, hogy ő munkanélküli és éhes (véletlenül sem szaladt ki a száján, hogy szomjas is!), mert Az ott fönt nem engedi dolgozni – mutatott ujjal a falon függő Tito-képre. Hamarosan, és – naná – váratlanul, a korcsmába betoppant a rendőrség (pincérek, hej, pincérek, hová lett a betyárbecsület?!), majd következtek, tudni való, a kihallgatások, a jegyzőkönyvek . . . S ami Đurát illeti, akkor ez ennyiben is maradt – vagy csak egyelőre? –, hiszen a vendég védettségét élvezte egy írotáborban, amely *kétségtelenül írói táborozás*, s nem más.

Đura aztán kora hajnalban, tulajdonképpen még éjnek idején, a péekkel, felkelt, s elslisszelt belgrádi újhazájába, ebbe a megalopoliszi dzsungelbe, ahol több a rejtekhely, a harapós, de rémült emberszabású vad jobban el tud bújni, és akkor kevésbé fél.

Én meg akkor, véletlenül bár, mégis megundorodva saját magamtól és a világtól, önmagammal és az egész világgal szemben érzett homályos, megnevezhetetlen, ámde mélységes büntudattal, megtörtén, mint egy vezeklő, reggeli

után a társaságot odahagyva kisompolyogtam, zilált lelkiállapotomban úgy-ahogy összeszedve magam, lementem a közeli Tisza-partra.

Odalent pedig, a parton, istenien szép nap fogad! . . . A reggeli levegő éles, alvás után kimosakodva kényesen mórrikál, s akár a víztükör, kékes meg rozsdabarna, pompázatos szeptemberi fényárnyalatokban tündököl. Közben illatfürdőt vesz a reggeli harmatban, a fű illatában, frissítően, üdítő zölden illatozik a fűzfa bozontjának meg az ég kékjének jószagától, s a nyelv, akár a Tisza sárgás vizét, a sörbet édes ízeként észleli. A széles hátú, lomhán heverésző Tisza magába roskadt, s elcsendesedve napozik. Nyomában napfürdőt vesz az egész tájék puha, sárga és zöldes, a tápláló emlőtől nedvesen maszatos, tehát jóllakott fénypázmákat öltve, amelyek a felszínről visszaverődve záporoznak a fűzfalevelek erdején, s ezek aztán – mivel rezegnek – fényesedő pikkelyeiket hányják vízen és égen. Ezért úgy tűnik, a reggel még nem érkezett kioltani az ég csillagait, noha már jó régen új napra ébresztette a durbincok és kárászok, a kecsegék és dévérek, a compók, a vörösszárnyú keszegek, a karcsú csukák meg a fürge potyókák százait és ezreit, amelyek boldog révületben ficákolnak a Tisza anyaólmeleg testében . . .

Nem, nem – lehetetlen kibogozni ezt a sokféle fényhatást, az ember nem tud dűlőre jutni vele, hogy itt most a Tisza világítja-e meg a fűzfákat s az eget, vagy pedig az ég meg a fűzfák fürdetik nappali fényben a Tiszát. Csupán annyit lát kétségtelen bizonyossággal, hogy a Tisza gigászi borostyánkő-szemében a fűzek zöldebbek, az ég pedig kékebb, sőt a magános szemlélődő tükörképe is – ki hitte volna? – tökéletesen rajzolódik ki a vízen.

S akkor – szemtől szemben ezzel a napsütötte Tiszával, amitől az egész táj, benne jómagam is, enyhén sárga színt öltött, szemben azzal a világgal, melynek vizeiben égi fény, az égen pedig vizek fénye ragyog, s amely, ezen a reggelen, lám, frissen-fürgén és ártatlanul a továbbélés új hajnalára ébredt –, nos, akkor, mondom, egyszer csak felismertem, mennyire csúnya, rémséges, mennyire kísérteties volt az iménti éjszaka azzal a villanypóznával a közepén, amely holdvilágos éjszakákon baljósan csillog, a rémülettől kővé vált emberállatnak a sötétből felhangzó sikolyaival, melyeket még most is, ezeken a reggeli, fényes vizeken is, fülsiketítő, velőtrázó üvöltésként hallok, feledhetetlenül . . .

Nézd csak, milyen harmonikusan, milyen bensőségesen fonódik össze, ölelkezik ez a vízi növény az ég vizeivel a Tiszán! . . . S nézd, ahogyan a csöppnyi arany tengelice, ni csak, ott a tavirózsa fölött, örömujjongva adja össze magát a felkelő nappal! . . .

Amott meg nézd az embert – aki nemcsak önnön ellensége, közellenség is –, mennyire törí magát, hogy törjön-zúzzon, hogy a másik embert, ha egy mód van rá, összetörje! . . . Hogy kiirtsa a kezes állatot, hogy elpusztítsa a védtelen

növényt, és mindenféle pusztító és önpusztító, fura gondolattól megmételezve – megmételezze a vizet, a levegőt és a világ világosságát! . . .

Immár a tűznek sincs akkora hatalma, hogy általa az ártatlanság hamujává enyészzenek az emberek gaztettei, amint hogy a legnagyobb hó sem tudja kimosni az ember okozta kormot a világmindenségéből, de azt sem, ami a szemében és a lelkében van.

Az éjszaka kísérteties jelenetei . . . eh, keserűen rálegyintek, mintha ezzel kitörölhetném őket a tájból és az emlékezetből. Átengedem magam a fény meg a víz könyörületes malasztjának. A Tisza, a füzek visszfényében zöldre, sárgára kipingálva, a Naptól pirosfoltosra harmatozva üldögélek, s az érzékek örömnepének ez órájában fülelem, mint csordogál belém a Tisza csendje és nyugalma, eláraszt, és a hallgatás bélyegével illet. A verőfénytől bódultan, némaságra ítéltetve, miként a növény, oktalanságra kárhoztatva, miként az állat, a hajammal, a bőrömmel, a körmeimmel tűnődöm el rajta, hogy csendjével a Tisza, lám, hogyan int hallgatásra, a partot nyaldosó piciny hullámaival hogyan mossa le onnan a hervadt leveleket, arcomról pedig az éjszaka szennyét, miközben azt is elmormolja, hogy jó volna, ha hátat fordítának ennek a csődületnek, újból magamra találnék, s magamba szállva, végre, komolyan figyelmeztetném magam.

Megállás nélkül így mormolászva, szelíden a lelkemre beszélve „prédikált” a Tisza a magány bölcsességéről, amikor az ember elérheti énjének legmélyebb rétegeit is, pontosan úgy, ahogyan ezen a fenséges reggelen most a Tisza is medrének legmélyebb pontján vetett ágyat magának, hogy azután ekként megágyazva, lényének nedves csillámai bőségesen és gyógyírként villózzanak a halak és a madarak, az ég és az ember szembogarába.

Tessék, tehát ez volt, és ilyennek maradt is meg az én kanizsai–törökkanizsai Tiszám.

Ugyanúgy, mint akkoron, ez a mély csendben és a sárga meleg színárnyalataiban folydogáló Tisza ma is tisztán és szentségként világol lényemben, hogy fénygerendáival belülről megerősítve egyenesben tartson engem az életben és mindennapjaimban.

BORBÉLY János fordítása